

PROFIELWERKSTUK TAALKUNDE

Toolkit Dialect

Sprekers van een dialect zijn in feite tweetalig. Ze spreken niet alleen het dialect, maar ook een vorm van het Standaardnederlands. Anders dan dat veel mensen denken, zijn dialecten volwaardige talen, met een eigen grammatica en een eigen woordenschat. Toch verschillen de standaardtaal en de dialecten van elkaar in de mate waarin ze gebruikt worden en hoe ze gewaardeerd worden. Dit is gebaseerd op sociale afspraken die we in Nederland met elkaar maken. Naast het Nederlands hebben het Fries en gebarentaal de status van een officiële taal. Ook het Limburgs en het Nedersaksisch zijn erkende streektaalen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Brabants of het Zeeuws. In Nederland is het Nederlands de 'dominante' taal binnen de samenleving. Deze taal wordt gebruikt door de overheid, in officiële schriftelijke communicatie en in het onderwijs. In Friesland geldt dit dus niet alleen voor het Nederlands, maar ook voor het Fries. Dialecten zoals het Brabants en het Zeeuws hebben een lagere status ('prestige') doordat ze vooral worden gebruikt voor mondelinge, informele communicatie met mensen uit de eigen gemeenschap. Deze 'volkstalen' kunnen binnen die gemeenschap desondanks wel veel prestige hebben. Sprekers associëren het dialect bijvoorbeeld met gezelligheid of verbondenheid. Ze kunnen er een eigen groepsidentiteit mee uitdrukken! Onderzoek naar dialecten is belangrijk, omdat het ons laat zien wat voor taalvariatie er allemaal is binnen Nederland én omdat dialecten een belangrijk onderdeel zijn van het culturele erfgoed van regionale gebieden. In deze toolkit lees je meer over het thema dialect en over de manieren waarop je zelf aan onderzoek naar dialecten kan bijdragen.

Dialect of standaardtaal: wat was er eerst?

Het is een misvatting dat dialecten slechts afgeleiden zijn van het Standaardnederlands. De Nederlandse dialecten kennen een veel langere geschiedenis. Pas in de tweede helft van de zestiende eeuw kwam het Nederlandse standaardisatieproces op gang. Voorheen had het Latijn de status van dominante, prestigieuze taal in West-Europa. Binnen afzonderlijke landen had zich echter een grote diversiteit aan dialecten ontwikkeld. In de Renaissance kwam er meer waardering voor de eigen volkstaal en kwam er een beweging op gang die meer uniformiteit wilde aanbrengen in de grote talige diversiteit die er op dat moment was. De economische en politieke bloeiperiode van Holland in de tweede helft van de zestiende eeuw zorgde ervoor dat met name het Hollands aan de basis lag van deze standaardisatie. De Nederlandse volkstaal werd sindsdien in steeds meer domeinen gebruikt, zoals het onderwijs, de wetenschap en de Staten-Generaal. Met de opkomst van de boekdrukkunst werden op grote schaal grammatica's en woordenboeken geproduceerd. Standaardisatie is echter een lang proces: pas vanaf de achttiende eeuw kwam de opkomst van een standaardtaal in een stroomversnelling.

Dialecten veranderen

Maar dit zorgde er niet voor dat de Nederlandse dialecten verdwenen. Tot op de dag van vandaag spreken veel mensen in Nederland in meer of mindere mate een dialect. Globalisering, digitalisering en toegenomen mobiliteit zorgen ervoor dat dialectgemeenschappen de laatste jaren echter wel meer in aanraking komen met (vormen van) de standaardtaal en immigrantentalen. De sociale netwerken van dialectsprekers worden losser en dialecten zijn door taalcontact aan verandering onderhevig. Hierdoor verliezen dialecten bepaalde eigenaardige kenmerken, maar krijgen ze er ook nieuwe bij. In de praktijk betekent dit dat het Nederlandse taallandschap aan het veranderen is en dat dialecten steeds meer op elkaar gaan lijken. Toch blijft er nog genoeg variatie over! Zo ontstaat een vorm van 'hyperdialect', waarbij de spreker dingen zegt die niet bij het dialect horen, maar die voor buitenstaanders toch wel heel dialectachtig klinken! Zo'n hyperdialect kan overigens ook voortkomen uit het feit dat sprekers hun eigen dialectregels niet meer zo goed kennen, omdat ze minder vaak met dialect opgroeien.

Dialect als moedertaal

Van oudsher werd het dialect namelijk als moedertaal verworven. Sprekers werden met dialect opgevoed en op school leerden zij Standaardnederlands. Tegenwoordig voeden steeds minder ouders hun kinderen nog op met dialect.

Ze denken dat dit nadelige gevolgen heeft voor het niveau waarop hun kinderen later het Nederlands beheersen. Daarnaast voeren scholen en de media een ontmoedigingsbeleid. Kinderen die thuis dialect spreken, zouden een taalachterstand op kunnen lopen of later zelfs minder gaan verdienen. Helaas zijn zulke opvattingen slechts zelden op geldige, wetenschappelijke argumenten gebaseerd. Volgens veel taalwetenschappers blijkt meertaligheid juist cognitieve voordelen te hebben. Betrouwbaar onderzoek is daarom nodig om misverstanden uit de weg te helpen.

Herken het accent

Veel mensen verwarren het spreken van een dialect met het hebben van een accent. Met een accent wordt de manier aangeduid waarop iemand praat, of met andere woorden: iemands tongval. Je kunt dus best met een Brabants of Zeeuws accent praten zonder écht dialect te spreken. Toch komen dialect en accent ook op belangrijke punten met elkaar overeen. Ze zijn beide verbonden met een bepaald regionaal gebied én ze roepen vooroordelen (stereotypen) op bij mensen die een ander dialect spreken of een ander accent hebben. Inwoners van Nederland herkennen op basis van spraak van elkaar waar ze vandaan komen. Zo zal iemand uit het noorden of westen eerder 'patat' zeggen dan 'friet' en andersom. Ook herken je iemand met een 'zachte G' als een meer zuidelijke dan noordelijke spreker en verwacht je van een spreker met een 'Gooise R' dat deze afkomstig is uit Noord-Holland. Zo'n herkenningwoordje of -klank wordt ook wel een 'sjobbolet' genoemd. Taalwetenschappers doen geregeld onderzoek naar stereotype beelden die dialecten en accenten bewust of onbewust oproepen. De resultaten zijn soms verrassend: sprekers kunnen elkaar op basis van spraak bijvoorbeeld bestempelen als 'hoogopgeleid', 'dom', 'gezellig', 'boers', 'aantrekkelijk', 'betrouwbaar', 'asociaal' of 'modieus'.

Jouw onderzoek naar dialect is relevant, omdat:

- je bij kunt dragen aan het in kaart brengen van taalvariatie in Nederland door de tijd heen of in het heden.
- je door het bestuderen van taalvariatie getuige kunt zijn van het proces van taalverandering. Dialecten laten je dit proces op 'microniveau' zien.
- onderzoek naar dialectvariatie informatie geeft over de werking van het menselijke taalsysteem. Hoe ziet dit taalsysteem van een spreker eruit die zowel een dialect als (een vorm van) de standaardtaal spreekt?
- dialecten niet alleen een geografische, maar ook een sociale betekenis hebben: wat zeggen ze over de identiteit van de sprekers?
- dialecten in zekere zin 'monumentaal' zijn: ze maken deel uit van het culturele erfgoed van een regio en om die reden is het belangrijk dat er beleid voor gemaakt wordt.

De wetenschapper aan het woord

Voordat men in Nederland een algemene taal, het Nederlands, ging gebruiken, werden er dialecten gesproken. Die dialecten zijn nu nog steeds, naast het Nederlands, in gebruik. Maar de laatste decennia verandert die situatie snel. Steeds minder mensen spreken dialect en dialecten verliezen veel van hun bijzondere woorden en klanken en vervagen. Daarom zijn dialecten al lange tijd onderwerp van onderzoek: we willen de woordenschat en de grammatica van dialecten vastleggen, voordat ze helemaal zijn verdwenen. De onderzoekers willen alles wat afwijkt van het Nederlands beschrijven. Een bekend resultaat van zulk onderzoek is een dialectwoordenboek.

We merken echter dat dialecten weliswaar snel veranderen, maar dat er ook een en ander uit het dialect behouden blijft. Aan die kenmerken van het taalgebruik wordt je herkomst herkend. Zelfs wanneer je gewoon Nederlands spreekt, of denkt te spreken, horen mensen aan je accent of bepaalde zegswijzen waar je vandaan komt. Zulke kenmerken noemen we sjibbolets, zij markeren de regionale identiteit. Dat is reden om het dialect ook vanuit een ander perspectief te benaderen: wat betekent dialect in onze samenleving?

Je kunt denken aan...	
Mogelijke onderwerpen	dialectverandering door de eeuwen heen, het dialectlandschap van Nederland nu, dialectgebruik in bepaalde domeinen (openbare ruimte, onderwijs, (sociale) media), dialect-/streektaalbeleid in Europa, Nederland of in een bepaalde regio, accenten, de waardering van dialecten en accenten tussen sprekers onderling, de structurele kenmerken van één dialect of de verschillen tussen dialecten (klanken en zinsstructuren), de woordenschat van een dialect, de invloed van taalcontact op dialecten (standaardtaal, immigrantentalen, Engels, straattaal), tussentaal
Mogelijke invalshoeken	<ul style="list-style-type: none"> - de ontwikkeling van een standaardtaal vanaf de zestiende eeuw - de verandering van een dialect in een bepaalde periode - structuurverschillen tussen dialecten onderling of tussen een dialect en het Standaardnederlands - de mate waarin dialecten of accenten verschillend gewaardeerd worden - de manier waarop dialectbeleid verschilt per regio; dialectbeleid in één specifieke regio
Mogelijke taalverschijnselen	klanken, woordenschat, zinsstructuur, spellingswijzen, sjibbolets
Mogelijke onderzoeksmaterialen/-methoden	dialectwoordenboeken en -grammatica's, literatuuronderzoek, digitale dialectcorpora zoals <i>Mimore</i> en <i>SAND</i> , vragenlijsten onder dialectsprekers, interviews met dialectsprekers, attitudeonderzoek (hoe waarderen sprekers dialecten of accenten?), een analyse van het dialectgebruik in (sociale) media (streektaal op regionale radio en televisie), <i>Sprekend Nederland</i> , http://www.lowlands-l.net , http://www.dbnl.org/thema/dialect.php , http://streektaal.net
Leestips	http://www.taalcanon.nl/vragen/hoeveel-dialecten-heeft-het-nederlands/ http://www.taalcanon.nl/vragen/sterven-de-nederlandse-dialecten-uit/ http://www.taalcanon.nl/vragen/tussentaal/ https://www.nemokennislink.nl/jongeren-spreken-geen-dialect-maar-gebruiken-vette-dialectwoorden <i>Het regiolect; van dialect tot algemeen Nederlands</i> (1990) <i>Dialectatlas van het Nederlands</i> (2012)

Dat is des te interessanter omdat we zien dat sjibbolets ook bij jonge en nieuwe Nederlanders te horen zijn; dus levend dialect in tijden van dialectverlies!

Daarom onderzoeken we taalvariatie in interactie, live en op Internet. Variatie laat zien hoe de dialecten veranderen, en soms zie je dat de verandering niet tot minder variatie leidt (wat je bij verlies zou verwachten) maar juist tot meer variatie in het taalgebruik.

Prof. Dr. Jos Swanenberg (1968) is bijzonder hoogleraar Diversiteit in taal en cultuur bij het departement Cultuurstudies van Tilburg University. Daarnaast is hij sinds 2004 bij de stichting Erfgoed Brabant streektaalfunctionaris voor de provincie Noord-Brabant. Van 1995 tot 2009 werkte hij als dialectoloog bij de afdeling Taalwetenschap aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij doet onder meer onderzoek naar taalgebruik, cultuur en identiteit van jonge en nieuwe Brabanders en schreef verscheidene boeken over dialect in Noord-Brabant.

